

3. 15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİNİN İRAN YORUMU

The Iran Interpretation of The July 15th Coup Attempt

Dr. Öğr. Üyesi Raheb Mohammadi Ghanbarlou

Orcid: 0000-0003-3606-3524/ Avrasya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 16 Mayıs 2020

Düzeltilme tarihi: 28 Temmuz 2020

Kabul tarihi: 31 Ağustos 2020

Anahtar Kelimeler: 15 Temmuz, Darbe Girişimi, Türkiye, İran, Çok Tirajlı Gazeteler.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 16 May 2020

Received in revised form 1 July 2020

Accepted 31 August 2020

Keywords: 15th July, Coup Attempt, Turkey, Iran, High-circulation Newspapers .

ÖZ

Bu çalışma 2016'da 15 Temmuz darbe girişiminin Türkiye'nin doğu komşusu olan İran'da nasıl yankılandığı ve yorumlandığı üzerinde gerçekleşmiştir. Konuyu incelerken darbe girişiminin İran'da çok tirajlı 10 gazeteden toplanan veriler ışığında hükümet, halk ve uzmanların görüşleri irdelenmiştir. İran ve Türkiye, stratejik konularından dolayı, tarihsel-kültürel bağlar, doğal kaynaklar, demografik yapılar ve devlet ittifakı dâhil uluslararası ittifaklar geliştirerek Ortadoğu'nun iki etkili devleti olagelmışlerdir. Bu doğrultuda Türkiye'de 15 Temmuz 2016 yılında darbe girişiminin İran tarafından nasıl görüldüğü ve yorumlandığı son derece önemlidir. Dolayısıyla bu iki rakip ülkede meydana gelen darbe girişimi gibi son derece kritik olaylar her iki ülkeyi de ciddi bir biçimde etkilemekte ve ilgilendirmektedir. Çünkü iki ülkede meydana gelen olaylar, karşı taraf açısından ister halk ister devlet olsun, nasıl değerlendirildiği önemle takip edilmektedir. İran'da ülke çapında dağıtımı yaygın olan günlük gazetelerde 15 Temmuz darbe girişimiyle ilgili yer alan yorumlar ve varsayımlar bu çalışmanın veri kaynağını oluşturmaktadır.

ABSTRACT

This study focused on how the July 15, 2016 coup attempt was regarded and interpreted in Iran, the eastern neighbor of Turkey. While conducting the study, the coup attempt was investigated in light of the perspectives of the government, public and experts in Iran through data obtained from 10 high-circulation newspapers. As per the strategic standing of both countries, Iran and Turkey have developed historical and cultural ties and further international alliances involving natural resources, demographical structures and state understandings, becoming two influential states in the Middle East. In this regard, it is very important to see how the July 15, 2016 coup attempt in Turkey was regarded and interpreted in Iran. Therefore, such incidents as coup attempts affect and involve to a critical extent both these countries. The reason for this is that, the incidents occurring in these countries are followed by both the government and the public of the other country. The remarks and assumptions regarding the July 15, 2016 coup attempt in the high-circulation newspapers in Iran constitute the data pool of this study.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: adem.palabiyik@hotmail.com.

GİRİŞ

Darbe kelimesi, Türk Dil Kurumu tarafından bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi (TDK, 2020) olarak tanımlanmaktadır. Türkiye özelinde darbeyi tanımlarsak, zikredilen tanım yerinde olacaktır: Demokrasinin aracı olan seçimle gelmiş meşru yönetimin, askeri emir-komuta zinciriyle ya da küçük bir grup askeri yapılanmanın yönetime karşı kalkışması sonucu, ülke egemenliğini ele geçirmeye çalışmaktır. Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren birçok darbeye ve darbe girişimine şahit olmuştur. 1960, 1971, 1980, 1977 ve 2016 tarihlerinde beş sefer darbe yoluyla iktidar indirilmiş indirilmeye çalışılmıştır. 15 Temmuz 2016 darbe kalkışması ise diğer girişimlerden farklı olarak kahraman Türk halkının direnişi sayesinde bertaraf edilmiştir. Böylesi bir süreçte ordu Türkiye’de Kemalist ve Sekülerizm ideolojilerinin ana koruyucu rolünde Türkiye’nin siyasi sisteminin omurga kemiği olarak kendini belirtmiştir (Masoodnia ve Alishahi, 2018: 192). 15 Temmuz başarısız darbe kalkışmasının faili olan FETÖ örgütünün temelini oluşturan “Gülen Akımı” bir taraftan sosyolojik anlamda bir statü grubu olarak dini bir “cemaat” iken diğer taraftan bazı siyasi ideolojik ve ekonomik amaçları (güç ve rant kazanımına dayalı ve devlet kurumlarını ele geçirmeye yönelik hedefler) gerçekleştirmeye yönelik organize edilmiş bir “çıkar ağı” olarak tanımlanabilir. Söz konusu akımı, herhangi bir “dini cemaat” olarak değil, Mesihyanik/Mesihçi bir kült akımı olarak tanımlamak mümkündür (Büyükkara, 2017: 15-16).

Günümüzde ülkeler, dünyanın güncel koşullarına uymak nedeniyle ulusal çıkarlarını ilerletmek için yeni politikalar tanımlamalı ve yöntemler geliştirmelidirler. İran, Türkiye’nin doğu komşusudur. Türkiye-İran sınırı diğer komşulara göre en eski sınırlardan biridir. İran-Türkiye arasındaki sınır, 529 kilometre uzunlukta olup ve bu açıdan Suriye’den sonra sınır uzunluğu açısından ikinci komşu ülke sayılmaktadır. Türkiye-İran genç nüfus, İslam dinine mensup, aynı medeniyet havzası, nüfus sayısı gibi birçok ölçekte benzerlik arz etmektedirler. İki ülkede meydana gelen toplumsal-siyasal değişimler diğer ülkeyi ciddi şekilde ilgilendirmektedir. Bu doğrultuda Türkiye’de 15 Temmuz 2016 yılında darbe girişiminin İran tarafından nasıl görüldüğü ve yorumlandığı son derece önemlidir. Ayrıca İran ve Türkiye Ortadoğu’nun iki eski rakip ülkesi olarak bilindiği aşağı yukarı herkes tarafından kabul edilmiş bir gerçektir. Dolayısıyla bu iki rakip ülkede meydana gelen darbe girişimi gibi son derece kritik olaylar her iki ülkeyi de ciddi bir biçimde etkilemekte ve ilgilendirmektedir. Çünkü hem Türkiye hem de İran’da meydana gelen değişim ve dönüşümler (özellikle toplumsal-siyasal değişimler) karşı taraf açısından nasıl değerlendirildiği konusunda her zaman önem taşımış ve taşımaktadır.

Bu çalışma 15 Temmuz darbe girişiminin İran’da nasıl yorumlandığı ve yankılandığı üzerine nitel araştırma yönteminin doküman incelemesi tekniğinden yararlanılarak gerçekleştirilmiştir. İran’da ülke çapında dağıtımı yaygın olan günlük gazetelerde, 15 Temmuz darbesiyle ilgili yer alan yorumlar ve varsayımlar bu çalışmanın veri kaynağını oluşturmaktadır. Söz konusu gazetelerden toplanan veriler, içerik analizi uygulamasıyla değerlendirilmiştir. Bu çalışmanın amacı, İran’da 15 Temmuz darbe girişiminin hükümet, halk ve uzmanlar tarafından yaygın gazetelerde nasıl ele alındığı ve ne şekilde yorumlandığı sorusuna açıklık getirmektir. Bu çerçevede şu alt sorulara da yanıt aranmıştır:

15 Temmuz darbe girişimi, İran gazeteleri açısından ne kadar önemli görülmüştür? Gazete haberlerinde konu, hangi boyutlarıyla ele alınmıştır? Yazılarda hangi temalar işlenmiştir? Yorumlarda hangi şahsiyetlerin adı sıklıkla geçmiştir? Yazılarda hangi kurumlara sıklıkla yer verilmiştir? Yazıların 15 Temmuz darbe girişimiyle ilgili tutumu (olumlu, nötr ya da olumsuz) nedir? İran devlet adamlarının olayla ilgili yansıtılan görüşleri hangi doğrultuda olmuştur? Türkiye’de 15 Temmuz darbe girişiminin

altında yatan dinamikler ne olarak görülmüştür? Ayrıca İran'da 15 Temmuz darbe girişimine karşı bakış açıları saptamak, darbe girişimini nasıl aktardıklarını ve bu aktarımın Türkiye gerçekleri ile ne denli örtüştüğünü gözler önüne serilebilmek çalışmanın temel ereğidir.

Türkiye - İran İlişkilerine Kısa Bir Bakış

İran-Türkiye ilişkilerini incelemek için tarihi bir perspektife ihtiyaç vardır. İran ve Türkiye'nin tarihine baktığımız zaman, iki ülke arasındaki ilişkilerin uzun geçmişe dayandığını görebiliriz. İran¹ ve Osmanlı İmparatorluğu arasında her zaman gerilimli bir ilişki söz konusu olmuştur. İran ve Osmanlı İmparatorluğu arasında mezhepsel ve ideolojik savaşlar da yer almıştır. İki ülke arasındaki rekabet Safevi döneminde (1501-1736) en doruk noktasına ulaşmıştır. Safevilerin çöküşünden sonra İran'ın siyasi yapısında iniş çıkışlar meydana gelmiştir. Kaçar devleti, Osmanlı İmparatorluğu ile istikrarlı bir sınır komşusu olma yönünde birtakım çabalarda bulunmuştur. Bu dönemde de iki ülke arasında küçük boyutlarda sürtüşmeler yaşanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya ile tırmanan gerginlikleri, İran'la ilişkilerin iyileşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ve İran'da Rıza Şah ve Türkiye'de Atatürk'ün ortaya çıkışı birçok mezhepsel ve sınır gerilimlerini ortadan kaldırmış veya en aza indirmiştir. Böylelikle iki ülke arasındaki ilişkiler yeni bir düzene girmiştir. Rıza Şah'ın Türkiye seyahati ve Atatürk'ten etkilenmesi, İran'da başlatılan reform konusunda Şah'ı daha da ısrarlı kıldı (Aydın vd. 2001: 34).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra meydana gelen iki kutuplu dünya rejimi, İran ve Türkiye'yi çeşitli bölgesel anlaşmalarda bir araya getirdi. Aslında dini, tarihi, kültürel ortaklıklar ve İslami konferans hareketi gibi bölgesel anlaşmalara katılım, İran ve Türkiye'yi birbirine yakınlaştıran ve birleştiren önemli etmenler olmuştur. Soğuk Savaş Dönemi'nde İran ve Türkiye'yi yakınlaştıran etmenlerden biri, her iki ülkenin de Batı bloğunda yer alması olmuştur. Bir anlamda iki ülkenin ilişkileri Amerika ve Sovyetler Birliği rekabeti çerçevesinde şekillenmiştir. İran'da 1979'da İslami devrimin gerçekleşmesi İran-Türkiye ilişkilerini etkilemiştir. Bu süreçten sonra sınır sorunları, etnik azınlıklar, ideolojik ve kültürel meseleler inişli çıkışlı dönüşümleri de beraberinde getirmiştir (Gökhan, 2007: 137). Görüldüğü üzere İran ve Türkiye iki eski komşu olarak gerçekleşen siyasal, toplumsal ve kültürel meselelerden dolayı birbirlerinden ciddi şekilde etkilenmektedirler. Dolayısıyla Türkiye'de 15 Temmuz 2016'da gerçekleşen darbe girişimi de rakip ve komşu ülke olan İran için son derece önemli bir gelişmedir. Nitekim darbe girişimi haberleri duyulur duyulmaz komşu ülke İran'da; hükümet, uzmanlar ve halk meseleyi yakından inceleyerek yorumda bulunmuştur. İşte bu çalışmada; hükümet, sosyal bilimler uzmanları, halkın darbeye karşı yorumları ve tepkileri incelenmiştir.

Yukarıda İran ve Türkiye'nin tarih boyunca birbirleriyle olan inişli çıkışlı ilişkilerine değinilmiştir. Aynı zamanda söz konusu olan iki ülke, Kafkasya ve Orta Asya'da iki etkili büyük güç olarak birbirleriyle uzun süredir ilişkilerini devam ettirmiştir. İran'da ilk merkezîyetçi Şii bir devlet olarak Safevilerin iş başına gelmesinden sonra, Sünni olan Osmanlılar hilafet yoluyla İslam dünyasının önderliği iddiasındaydılar. Dolayısıyla Osmanlı, egemenliğinin doğusunda güçlü bir devletin kurulmasını kaygıyla takip ediyordu. Bu iki komşu arasında savaş ve barış, Safevi devleti döneminde ve bunlardan sonra Afşarlar ve Zendiler dönemine kadar devam ederek Kaçar döneminde İran'ın Rusya'ya karşı iki önemli savaşta yenik düşmesi, ülkeyi iyice zayıf duruma düşürmüştür (Mahdevi, 1994: 43-45).

İran'da Kaçar'lardan sonra Pehlevi hanedanı yönetimi ele geçirdi. Bu dönemde artık Osmanlı İmparatorluğu devam etmiyordu ve Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde yeni Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştu. Yeni düzen ışığında İran-Türkiye ilişkileri daha da barışçıl bir zeminde devam etme fırsatı bulmuştu. Bu düzen birinci ve ikinci Pehlevi şahları döneminde devam etti ve iki ülke arasında istikrarlı bir ilişki hâkim oldu. 1979'da İran'ın İslami devriminden sonra İran-Türkiye ilişkileri çatışmalı bir eksene

¹ İran kavramı Osmanlıya eşit bir kavram değildir. Çünkü Osmanlı döneminde İran'da yönetimde bulunan hanedanlar aynı Osmanlı gibi ülke ismini hanedan ismiyle tanıtıyorlardı. Örneğin 19. yüzyıl İran'da Kaçar yönetimi döneminde ülkenin ismi "Memalik-i Mahruse-i Kaçar" olarak yazılmaktaydı. Fakat literatürde sık kullanıldığı için bu çalışmada İran kelimesi kullanılmıştır.

kaydı ve yine Safevi dönemindeki ihtilaf faktörleri iki ülke arasında ilişkileri zedeledi. Tüm bu inişli çıkışlı ilişkiye rağmen 15 Temmuz darbe girişimi İran devlet adamları tarafından kınandı ve Türkiye'nin yasal ve meşru hükümeti desteklendi. Bunu takiben bölgede Arap Baharı'ndan sonra özellikle Suriye meselesinde İran ve Türkiye arasında ciddi stratejik anlaşmazlıklar meydana geldi. İki ülkenin siyasi makamları meselelere ortak çözüm bulmak amacıyla çok sayıda karşılıklı ziyarette bulundu. Hatta askeri alanda İran devriminden sonra bir ilk olarak İran Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı, Tümgeneral Muhammed Bakiri Türkiye'yi yakın bir zamanda ziyaret etti. Bu ziyaretin ardından yakın bir süre sonra Türkiye Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı, Tümgeneral Hulusi Akar, İran'ı ziyaret için Tahran'a gitti. Böylelikle son zamanlarda İran-Türkiye arasında iki ülke ilişkileri yeni bir döneme ayak basmış oldu. Unutulmaması gereken husus, bu iki kadim komşuda meydan gelen herhangi bir türdeki olay ve değişimin tarafları yakından ilgilendirme ve ona göre siyasi strateji geliştirme gereğidir. Sonuç olarak aşağı yukarı son yüz yılda İran-Türkiye ilişkileri en gergin zamanlarında bile savaşa meydan bırakmadan diplomasi yoluyla çözülmüştür. Bu da iki ülkenin uzun yıllardan beri yaşadıkları ilişkilerin tecrübesinden kaynaklandığı, söylenebilir (2017, Gholami).

İran'da 15 Temmuz'a Hükümet Tepkisi

Türkiye'de 15 Temmuz başarısız darbeye karşı Türkiye'nin yasal ve meşru iktidarının yanında yer alan ilk hükümetlerden biri de İran olmuştur. Bu hususta İran cumhurbaşkanı, dış işleri bakanı ve meclis başkanı konuyla ilgili ayrı ayrı düşüncelerini ifade etmişlerdir. İran ve Türkiye arasında son zamanlarda özellikle de Erdoğan hükümetiyle soğuk ilişkilerin akla getirdiği ilk soru neden İran darbeyi kınamaya çok hevesliydi, sorusu olmuştur. Bu hususta İran hükümeti tarafından gelen hızlı tepkinin nedenlerinden biri, İran'ın yasal hükümete, meşru olmayan ve askeri araçlarla tehdit etme meselesine karşı olmasıdır. Diğer bir neden ise darbecilerin kimliğinin belirsiz olmasıdır. Eğer darbeciler Kemalist olsaydılar İran, muhtemelen Erdoğan'ın yönetiminde olan Türkiye'yi daha çok destekleyecekti. Çünkü İran liderleri, 1980 ve 1990'larda Türkiye'de generallerin hakimiyette olduğu dönemlerdeki ilişkileri unutmamışlardır. Fakat Erdoğan'ın iddiasına göre, eğer darbeciler Fetullah Gülen'in taraftarları olsaydı ve darbe başarıyla sonuçlansaydı durum İran için daha da vahim olabilirdi. Çünkü Gülen katı bir Şia karşıtı düşünceye sahip bir kişidir. Ayrıca Gülen, İran'a karşı olduğunu defalarca bulunduğu pozisyonlarda dile getirmişti. Dolayısıyla darbenin başarılı olduğu ve Gülen'in yönetimi ele geçirdiği bir Türkiye'nin, büyük olasılıkla İran'ın bölgedeki rakipleriyle, dost ve düşmanlarıyla işbirliği yapma olasılığı yüksekti. İşte bu varsayım İran'ı Erdoğan'ın yönettiği Türkiye'ye daha yakın olmasını gerektiriyordu. Dolayısıyla İran için mütevazı ve barışçıl bir Erdoğan figürü, Şii devleti karşıtı ve anti İran birisinden daha mantıklı bir seçenektir (Hanter, 2017). Gülen'in İran karşıtı olmasının nedeni, aşırı Sünni geleneğe bağlılığı ve Şia karşıtı olmasından kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere Gülen'in faaliyetlerinin büyük kısmı eğitim ve kültürel faaliyetlerden oluşmuştur. Söz konusu faaliyet Türkiye dışında 100 ülkeyi aşkın bir yelpazede eğitim merkezleri kurmuştur. Sadece İran ve Suudi Arabistan'da Gülen için bu faaliyetler hep kapalı olmuştur. Gülen'in İran'la olan inadinın nedenlerinin biri de İran'da faaliyetlerine engel olunmasından kaynaklanmaktadır (Masoodnia ve Alishahi, 2018: 176).

Darbeye ilgili ilk açıklamalardan biri İran Milli Güvenlik Kurulu başkanı Ali Şamhani tarafından gelmiştir. Söz konusu açıklama İran Gazetesi'nde yer almıştır. Şamhani'ye göre, "İran her tür darbeye, ister içte ister dışta olsun, karşıdır." İran Dışişleri Bakanı Zarif, gece yarısı resmi Twitter sayfasından Türkiye'deki durumla ilgili kaygılandığını, yaşanan krizin aşılmasını ve demokrasi ve istikrarın elde edilmesini zaruri bir husus olarak değerlendirdi ve halkı birlik ve sağduyuya sığınarak hareket etmeye davet etti. Zarif birkaç saat sonra halkın kahramanca darbecilere karşı direnişine tepki olarak şu ifadeyi twit atmıştı "Türkiye halkı demokrasi ve seçilmiş hükümeti cesurca savunarak şu meseleyi ispat etti ki artık bölgemizde darbenin bir yeri yoktur ve yenilmeye mahkûmdur (İran, 2016)."

Dışişleri bakanlığının eski Ortadoğu genel Müdürü Mohammad Ali Sobhani'ye göre, Cumartesi sabahına karşı Türkiye'de yaşanan darbe girişimi ve onun artçı sarsıntıları, dış politika ile ilgili olarak Recep Tayyip Erdoğan ve AKP'nin iç analiz ve meseleleri ne olursa olsun, darbenin sona ermesini söylemek pek mümkün değildir. Fakat bu yöntem en azından eskiye göre popülaritesini kaybetmiştir. Türkiye, Pakistan ve Mısır gibi ülkelerde ordunun müdahale meselesi günümüzde hala bu ülkelerin hükümetini ciddi sorunla karşı karşıya bırakmıştır. Bu sorun bölgemizde uzun süredir devam eden bir fenomen haline gelmiştir ve bunun iyi bir yöntem olmadığına dair hiç şüphe yoktur. Bölge ülkeleriyle kıyasta darbe olayı Türkiye'de en sık yaşanan bir olay haline gelmiş olup bu ülkede ordu ve demokrasi arasındaki mücadelenin kökü eskilere dayanmıştır. Fakat yeni yaşanan bu olaylar, halkın zamanında müdahalesi, siyasi liderler ve resmi yetkililerin zekâsı dolayısıyla darbe girişimi geçmiş performansını kaybetti. Yaşanan bu olay sadece Türkiye için değil, tüm bölge ve dünya için önemli önermeler içermektedir. Bir taraftan olay askeri boyut taşırken eski deneyimlere göre genellikle çok hızlı sonuca ulaşmıştır. Halka kurşun sıkarak korku yollarıyla kısa bir zaman için olmuşsa da kendi amaçlarına ulaşmışlardır. Bu olayın diğer tarafında ise Türk halkı doğru zamanlama ve meydanlardan çekilmemek suretiyle ülkenin demokratik sürecini destekleyip sahip çıktılar (Sobhani, 2016). Aslında eski darbelerde yaşanan eksiklerden biri, sivil iradenin gelişmediği veya yeterli biçimde oluşmaması nedeniyle darbe girişimleri genellikle başarılı olurdu. Türkiye'de kamu yönetiminde ve devlet bürokrasisinde genellikle askerler egemen olduğu için sivil irade, siyasetin öznesi olmayı başaramamış ve hükümetler sıkça askeri darbelerle maruz kalmıştır. Fakat 15 Temmuz darbe girişiminin halk tarafından püskürtülmesi sivil iradenin de artık darbelerle karşı geliştiğinin de mesajı verilmiş oldu.

Şirmohammadi'ye (2017) göre bazı ordu mensuplarının Türkiye'nin yasal hükümetine karşı darbe girişiminde bulunması belki de Suriye'nin yasal hükümetine karşı yaşananları Erdoğan'a hissettirmiştir. Tüm bunlara rağmen gerçekleşen olay, yasa dışı ve Türk halkının iradesinin dışında bir meseleydi. Bu darbe başarılı olsaydı Türkiye'yi uzun yıllar iç savaş bekliyor olacaktı ve ülkenin dört bir köşesinde istikrarsızlık hâkim olacaktı. Bu, kesinlikle bölge ülkeleri için iyi bir durum ve iyi bir örnek olmayacaktı. Bu yüzden İran, Türkiye'nin yasal hükümetini destekleyerek darbe girişimini kınadı. İran, Suriye meselesinden dolayı Türkiye ile ciddi ihtilaflar yaşasa da ister demokratik çıkarlar bakımından isterse dini ve siyasal ortaklıklar bakımından, darbecilere karşı İslamcı Erdoğan hükümetinin kazanmasını kendi stratejik çıkarları doğrultusunda uygun gördü. Darbe girişiminin yaşandığı gecenin hemen ertesi günü İran Ulusal Güvenlik Konseyi, Hasan Ruhani başkanlığında toplandı. Ulusal Güvenlik Kurulu Sekreteri Ali Şamhani bu toplantıda müzakere edilen konular hakkında açıklamada bulundu. Şamhani, "İran'ın darbe girişimine karşı tutumu aynen dış işleri bakanlığının tutumudur" ifadesini kullandı. Şamhani "Biz Türkiye hükümeti ve halkından yanayız ve darbe girişimini kınıyoruz" dedi. Türkiye'de durumun kontrol edildiği ve ülke kontrolünün hükümet elinden çıkmadığı mesajı verilmiştir. Bu toplantıda Türkiye makamlarıyla görüşülmeye çalışılacağı hakkında bilgi verildi. Çünkü henüz darbe girişiminin tüm boyutları açık değildi. Ayrıca İran Kuzeybatı sınırı yani Türkiye sınırına ulusal güvenliği sağlamak için yeterince askeri ve mühimmat sevkiyatı yapıldığı da söylendi.

Diplomatik boyutta ise Dışişleri Bakanı Cavad Zarif darbe girişiminden birkaç saat sonra kendi Twitter hesabında Türkiye'de yaşananlar hakkında kaygılı olduğunu belirtti:

Türkiye'deki yaşanan kriz dolayısıyla ciddi kaygılıyız. Türkiye halkının güvenliği, istikrarı ve demokrasisi öncelik taşımaktadır, gereken birlik ve tedbiri almak önemli husustur. Ayrıca Zarif "Türk halkının cesaretli bir şekilde yasal yolla seçilmiş hükümeti ve demokrasisine sahip çıkmasıyla darbenin bölgede artık bir rolü olmadığını ve yenilgiye mahkûm olduğunu ispat ettiğinin altını çizdi. İran-Türkiye

arasındaki hava ve kara sınırları açıktır. Fakat kısa bir müddet İran tarafından kapalı tutulması gerekli görülmüştür (Zarif, 2016).

İran'ın dini lideri Ayetullah Ali Hamaney'in uluslararası danışmanı Ali Ekber Velayeti de İran İslami Cumhuriyeti'nin, Türkiye'deki darbe girişimine karşı olduğunu ve Türk demokrasinin yanında yer aldığı ifadesiyle değerlendirmesine başlamıştır. Velayeti Suriye krizini, Erdoğan'a hatırlatarak kendisine de Suriye'deki meşru ve halk tarafından seçilmiş hükümete karşı saygı duyması çağrısında bulundu. İran İslam Cumhuriyeti, dini demokrasiye dayalı bir devlet yapısı, yani dini değerler çerçevesinde halk tarafından seçilmiş bir devlet modeli olarak her türlü zora ve yasa dışı eylemlerle halkın seçtiği hükümetin değiştirilmesine karşıdır. Türk halkı, partili mensubiyeti ve kişisel görüşlerini bir kenara bırakarak ve yasal hükümetinin yanında saf tutarak darbe girişimini yenilgiye uğrattığı mesajını verdi. Bu yetkiliye göre Türkiye, İran için kardeş ve komşu ülkedir, tabii ki bu ülkede yaşananlar İran'ı da etkilemekte ve yıllardır demokrasi değerleriyle yönetilen bir ülke olan Türkiye'nin değerlerinin zarar görmesi İran tarafından onaylanacak bir durum olmadığını ifade etti. Türkiye'deki fiili AKP hükümeti Erdoğan'ın iddiasına göre İslami değerleri ihya etmek amacını taşımaktadır ve bu mesele İran ve Türkiye'yi daha da yakınlaştırmaktadır. Velayeti değerlendirmeleri esnasında sürekli Türkiye devletinin Suriye hükümetini resmiyete tanınması ve Suriye halkının oylarına saygı duyması mesajını vermekten hiç tereddüt etmedi. Nihayetinde Türk halkının saadeti ve mutluluğunu temenni ederek, ülkesinin her türlü darbeye karşı olduğunu ve Türkiye'de yaşanan bu sıkıntılara yakın bir zamanda çözüm yolunun bulunmasını, halkın kendisi ve seçtiği hükümetin zaferiyle sonuçlanmasını istedi (Velayeti, 2016).

İran'da etkili bir siyasetçi olan Velayeti'nin 15 Temmuz darbe girişimiyle ilgili başka bir yorumu ise Türkiye'de gerçekleşen bu darbe girişimini sadece Gülen'in ve yandaşlarının gücü dışında olduğu fikrini ileri sürmesidir. Barak Obama ve Merkel görünüşte darbeyi kınasalar da zikredilen kişiler darbeye etkili dış faktör olarak görülmelidir. Çünkü darbe başarıyla sonuçlandığı takdirde, darbeciler iktidarı uzun süre ellerinde tutamayacak ve hükümeti demokratik bir kılıfta Gülen'e devredecek kanaatindedir (Velayeti, 2016).

Meclisin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Komisyonu Yönetim Kurulu Üyesi, Ebulfazl Hasan Beygi İran'ın her tür darbeye karşı olduğunu belirterek Türkiye'de de darbeye karşı mücadelesi İran için önemli olduğu düşüncesindedir. Hasan Beygi'ye göre komşu, Müslüman ve kardeş ülke Türkiye'de, yaşanan güvensizlik İran'ın da güvenliğini olumsuz yönde etkileyebilir. Dolayısıyla İran İslami Cumhuriyeti Türkiye'de yaşanan darbe girişimini demokratik olmayan yasa dışı bir eylem olarak şiddetle kınamaktadır ve Ankara'nın meşru hükümetini desteklemektedir (Beygi, 2016).

Reformcular cephesinin başkanı Mecid Mohtesemi, Türkiye'de askeri darbe girişiminin nedenini, Türkiye'nin bölgedeki teröristlere verdiği desteğin ürünü olarak nitelendirdi. Mohtesemi'ye göre Amerika ve İsrail'in bölgeyi istikrarsızlaştırmak ve çatışmaya sürüklenme stratejileri bu sefer Türkiye'yi vurdu. Erdoğan hükümeti geçen yıllarda Suudi Arabistan'la iş birliği yaparak teröristlere yardım etmekle özellikle Irak ve Suriye başta olmak üzere bölgeyi daha da kaosa sürükledi. Fakat şimdi kendisi aynı krizle baş başa kaldı. Son yıllarda Türkiye'nin tüm çaba ve planları, Ortadoğu'yu güvensizleştirerek Amerika ve İsrail'in bu bölgede daimi kalabilmeleri için ve bundan dolayı dünyanın yüzde altmış enerjisini kontrolleri altına alabilme yönünde zemin hazırlamıştı. (Mohtesemi, 2016). Bu yorumda İran'ın sözde muhalefet olarak görünen reformcuların yorumu Türkiye'ye karşı daha sert bir içerik ve deyim yerindeyse etme bulma dünyası mesajını vermektedir.

15 Temmuz ve İran Halkının Tepkisi

Türkiye'deki askeri darbe girişiminin ilk anlarından ve haberlerin yayımlanmasından sonra, İran halkı, coğrafi yakınlık ve uzun geçmişe dayanan kültürel ilişkiler nedeniyle Türkiye'deki olayları hassasiyetle takip etmeye başladı. En başından beri, darbe girişimi özellikle sosyal ağlarda birçok eleştiriye ve yoruma tabi tutuldu. Gerçi bundan önce de Türkiye'de darbe olmuştur. Fakat o dönemlerde sosyal ağların olmaması halk kitlesini bu tür olaylardan uzak tutmuştur. İran vatandaşlarının bazıları bu darbenin Recep Tayyip Erdoğan tarafından yönetilen bir senaryo olduğuna inanmıştır. Sosyolog Sait Pevandi'ye (2016) göre İran halkının Türkiye'deki başarısız darbe girişimine tepkisi bu olayı bir tür siyasi oyun olarak görmesi olmuştur. Halk arasında çok az dikkat edilen veya halkın gözünden kaçan husus Türkiye demokrasisi ve medeni-siyasi özgürlüklerin durumunun kırılma olması konusudur.

İran'da birçok medya ve siyasi elitlerin yorumuna bakıldığında, darbe girişimine daha çok İran ve Türkiye'yi bölgesel rakipler çerçevesinde ele aldıkları dikkat çekmektedir. Bu kesim, Türkiye hükümetine ve özellikle de Erdoğan'a sıcak bakmamaktadır. Sözü edilen kesim Belki de bu iktidarın daha da zayıflamasını tercih etmektedir. Çünkü bu kesimin düşüncesine göre nasıl olsa bir bölgesel rakip devre dışı bırakılmaktadır. Sanal dünyada darbe hakkında yazılan makalelerin sonunda yer alan yorumlar incelendiğinde, halkın bir kısmının Türkiye hükümetine olan yaklaşımı bir rakip ülke üzerinden değerlendirildiği görülmektedir. Bunlara ek olarak İran'da, Erdoğan ve hükümetine yönelen sert eleştirilerin listesi kısa değildir: IŞİD ile dostluk, Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden canlandırma, İsrail ve Suudi Arabistan ile iyi ilişki içinde olma ve diktatörlüğe doğru yönelme gibi değerlendirmeler de sıklıkla göze çarpmaktadır. Halk kitlesinin bazıları bu durumu İran'ın 1979 İslami Devrimi'yle karşılaştırıyorlardı. Bu karşılaştırmada "kültürel devrim", "başörtüsü" ve "tarikat güçleri" gibi konular yorumlarda yer alıyordu (Yaghoobifar, 1392). Bu yorumların çoğu Türkiye'nin tarihsel-toplumsal arka planı dikkate alınmadan ve sadece kişisel varsayımlardan ortaya atılan ifadeler olduğu açık bir gerçektir. Bu durumun sebebi İran halkının Türkiye toplumunu ve hatta bölge komşularını çok iyi tanımamasından kaynaklanmaktadır. İran toplumunun zihninde var olan Türkiye imajını daha çok turistik olanaklar, Suriye'ye müdahale veya Kürtlere uygulanan baskı gibi hususlar çevrelemiştir.

Ahmad Hatemi Tahran Cuma imamı darbe girişimi sonrası yaptığı hutbesinde, Türkiye'deki olaylara değinerek, darbeye karşı çıkmak Erdoğan'ı eleştirmemek anlamına gelmez demiştir. Belki Erdoğan IŞİD terör örgütünden gizlice aldığı petrol ve İsrail ile ilişkileri normalleştirme nedeniyle IŞİD mağdurları ve Müslümanlardan özür dilemesi kanaatindedir (Radiozaman, 2018). Medya özgürlüğünün olmadığı bir ülke olarak İran'da böylesi tek ağızdan söylenen yorumlar halkın zihnini büyük oranda şekillendirmektedir. Çünkü aynı içerikte konular halkın bazı kesimleri tarafından konuşulmakta ve yayılmaktadır.

15 Temmuz akşamı Türkiye'de yaşananlar sanal medyanın aracılığı ile İran'da da sıcak bir şekilde takip edilmekteydi. Belki de İran halkı diğer ülke halklarına göre olayı en hızlı duyan ve takip edenler arasındadır. Çünkü İran halkı zaten Türk medyasını günlük hayatında da çok takip etmektedir. İşte Türk dizileri başta olmak üzere sanat ve diğer eğlence odaklı programlar da çok izlenmektedir. Ayrıca İranlıların en önemli turizm merkezlerinden biri komşu ülke Türkiye'dir. Yine diğer bir husus Türkiye-İran arasında olan vize anlaşması nedeniyle iki ülke vatandaşları için vize uygulanmamaktadır. Dolayısıyla İranlıların Batı ülkelerine yolculuğu veya bazı ülkelerin büyükelçiliğindeki işlemleri nedeniyle Türkiye'ye seyahat etmeleri kaçınılmaz bir durum haline gelmiştir. Türkiye'de yaşanan herhangi siyasi, ekonomik, askeri, kültürel değişimler ve gelişimler neredeyse İran'ı da etkilemektedir veya İran bizzat

etkilenmektedir. İşte modernizasyon sürecinde de İran halkı, modern Türkiye Cumhuriyetini model almıştır ve kanımca bu hala da günümüzde geçerliliğini korumaktadır.

Yukarıdaki hususlara nazaran İran halkı darbe girişimiyle çok yakından ilgilenmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus, Türkiye'deki darbe girişimi İran halkı nezdinde iki genel kategoride değerlendirilmesidir. İran halkının Türkiye'ye yönelik eğilimlerini, dostane duygularıyla yaklaşan kesim ve Türkiye'yi milliyetçilik kategorisine yerleştirerek rakip ve biraz da düşmanca yaklaşanlar olarak ikiye ayırmak gerekir. Çünkü zikredilen iki kesimin darbe girişimine yaklaşımı neredeyse birbirinin tam karşıtıdır. Bilindiği üzere İran (Azerbaycan Türkleri ve diğer Türk boyları, Farslar, Araplar, Kürtler gibi) çok etnikli ve mozaik yapıya sahip bir ülkedir. Türk etnikli İran halkı, Türkiye'ye karşı bir soydaşlık ve kardeşlik duygusunu İran'da yaşayan diğer halklara göre daha farklı yansıtmaktadır. Bir nevi Türkiye'nin sevincine sevinip kederine üzüntü duymaktadırlar. Bu doğrultuda Türkiye'de darbe girişimi ve Türkiye'nin kaosa girme tedirginliği İran Türklerini derinden kaygılandırmış ve üzmüştür. Telegram, WhatsApp ve Instagram gibi sosyal ağ hesaplarından olayları takip ederek fikirlerini yansıtmışlardır. İran vatandaşının birinin darbe girişimi ile Instagram'dan paylaştığı ifade şöyledir:

Allahtan barış ve huzuru temenni ediyorum. Umarım ki hiçbir yerde savaş olmasın. Türkiye'de ordu sokaklara inmiş, televizyonu ele geçirmiş. Türkiye güzel bir ülkedir umarım Suriye'ye dönüşmez, kan akmaz.

Genellikle İran halkı da bölgede yaşanan savaş olaylarından bıkmış bir vaziyete gelmiştir ve yukarıdaki ifade de görüldüğü üzere Türkiye'nin Suriye durumuna düşmesi İran halkının büyük kısmı tarafından arzu edilmemektedir. Fakat diğer bir husus, İran'da anti Türk kesim de yaşamaktadır. Çünkü 19. yüzyılda Batılı anlamda milliyetçilik İran'da Arap ve Türk ötekileştirmesi üzerine inşa edilmiştir. Çalışmanın kapsamı dışında olduğu için bu mesele üzerinde durulmamaktadır. Bu kesimin Türkiye'ye karşı tutumları her zaman farklı ve tek yönlü olmuştur. Türkiye komşularına kıyasla gelişmiş ve çağdaş bir ülke olduğu için artık bazı durumlarda, bu kesime göre konu rekabetten daha ziyade düşmanlığa doğru ilerlemiştir. Bu husus hem halkın bir kısmı hem de bazı uzmanların yazılarında ve görüşlerinde hissedilmektedir. Bu kesimin argümanı, Türkiye'nin zayıfladığı durumda İran, bölgenin birinci gücü haline dönüşeceği yönündedir. Ayrıca içeride ciddi Türk etnikli nüfusun potansiyel bir tehdit olarak görüldüğü ve bu etniklerin Türkiye ile övündüğü konusu zedelenerek İran potasında daha rahat eritileceği düşünülmektedir. Sonuç itibarıyla İran halkı, darbe girişiminden hemen sonra çok muğlak ve karmaşık bilgiler ışığında darbenin amacının ne olduğunu, arka planda kimlerin veya hangi güçlerin olduğunu anlamadan sosyal ağlarda ve İran televizyonundan aldıkları yüzeysel bilgiler doğrultusunda fikir yürütmüştür.

İranlı Uzmanlar Gözünden 15 Temmuz

Başarısız 15 Temmuz darbe kalkışmasını Türkiye'nin 21. yüzyıldaki en önemli iç olayı olarak değerlendirmek gerekir. Bu olay, aynı zamanda komşu ülkeler açısından da bir o kadar önemli bir meseledir. Darbe gibi siyasi ve ideolojik arka planı olan olaylar, konuyla ilgili uzmanlar tarafından okunduğunda çok farklı değerlendirmeleri ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın bu kısmında İran'da genelde sosyal bilim, özeldede ise siyaset bilimi uzmanlarının 15 Temmuz darbe girişimi ile ilgili düşünceleri aşağıda tartışılmıştır.

Musevi², “Erdoğan ve darbe sonrası günler” başlığı altında olay hakkında yorum yapmıştır. Musevi’ye göre Türkiye’deki darbe girişimi beklenmedik bir gelişmeydi. Çünkü son yıllarda Türkiye’de darbe imkânı siyasi ortamlarda neredeyse önemini kaybetmişti. AKP iktidara geldiği günden beri, ordunun bir gün gücü eline geçirme olasılığının farkında olmuştur. Dolayısıyla aşamalı bir biçimde orduyu siyasetten uzaklaştırma girişimlerinde bulundu. Orduyu siyasetten uzaklaştırmak sadece siyaset ile olacak şey değildi. Diğer önemli faktör ekonomiydi. Erdoğan ekonomik alanda katettiği başarılar sayesinde bu işi çözmeye yakınlaştı. Özal hükümetinden sonraki dönem Türkiye’de tüm iktidarlar ekonomik sıkıntılara bir çözüm bulma imkânını sağlayamamıştı. Erdoğan ekonomik alanda başarılı olmakla gereken toplumsal sermayeyi de arkasına çekebildi, böylece bu sermaye ve destek sayesinde askerlerin baskıları karşısında direnme fırsatını buldu. Fakat Ortadoğu’daki dönüşümler ve Arap Baharı bölge ülkelerini Türkiye de dâhil hepsini ciddi sorunlarla yüz yüze bıraktı. Örneğin onlarca yıl tüm Türkiye iktidarlarını uğraştıran Kürt sorunu, Erdoğan’ın çözüm süreci politikasıyla bir sonuca varmaya yaklaşmıştı. Fakat Suriye Kürtlerinin durumundaki değişim var olan dengeyi değiştirdi ve PKK’nın silah bırakma anlaşmasının bozulmasıyla tekrar durdurulan eylemler başladı. Suriye Kürtleri, Batı devletlerinin doğrudan ve dolaylı desteklerini alarak PKK ile yakın ilişki kurarak Türkiye’yi kaygılandırmıştır. Musevi’ye göre, eğer darbe girişimi Erdoğan’ın bir komplosu değilse ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin kendi mahiyetinden doğan bir darbe girişimi varsayımı doğruysa, o zaman darbenin başarısız olması ve siyasal ortamın normalleşmesi Türkiye’nin yeni döneme girmesi ve yeni toplumsal dönüşümlerin yaşanacağı bir yöne gideceği söz konusudur. Bu durumda ekonomik kalkınma sürecini dengeleme ve terk edilmiş toplumsal güçlere daha çok dikkat edilmesi de olası görülmektedir (Musevi, 2016).

Türkemani’ye³ göre, eğer darbeciler başarılı olsaydılar, AKP’ye karşı tutumumuz ne olursa olsun, her halükarda Ortadoğu’yu lanetlenmiş bir coğrafya olarak tanımlamamız kaçınılmaz olacaktır. Çünkü geleceğe dair hiçbir ışık yolu kalmayacaktı. Türkiye’de süngüler ve silahlar oy sandığı yerine geçmemeliydi ve iyi ki böyle de oldu. Tankların önünde yatan gençler darbecilere karşı halk direnişini çok yüksek bir düzeyde yansıttı ve Türk halkı seçim mantığı yerine (her ne kadar tamamlanmış bir seçim mantığı olsa da) silahların geçmesini engelledi. Eğer AKP’nin işleyişinde ve performansında bir tıkanıklık veya sorun varsa da bu, toplumsal direnişle medeni bir şekilde çözüme kavuşmalıdır (Türkemani, 2016).

Gazeteci Sasan Aghai, “gerçek darbe, gerçek yanıt” başlığı altında durumu değerlendirmeye çalışmıştır. Aghai darbe girişiminin Erdoğan tarafından düzenlenmiş bir tuzak olması ile ilgili yapılan yorumları eleştirerek darbe girişiminin gerçek olduğu iddiasını ileri sürmüştür. “Olaylar çok hızlı gelişti, birkaç saat içinde Erdoğan hükümeti düştü ve tekrardan iktidarı ele geçirdi haberleri dünya medyaları ve sosyal ağ paylaşımı yoluyla ortalıkta dolaşıyordu. 15 Temmuz gecesinde televizyon görüntüleri ve sosyal ağlardan canlı olarak tanık olunan olayların, yapay bir darbe girişimiyle hiçbir ilgisi olamazdı.” Ordunun bir bölümü ağır savaş malzemeleriyle donanımlı ve hava kuvvetleriyle, özel polis güçleri ve cumhurbaşkanı korumalarının vefalı olduğundan emin oldukları için Erdoğan’ın başkentte yokluğunu bir fırsat sayarak önemli ve stratejik devlet ve silahlı kuvvetler binalarını kuşatmıştır. Yüksek düzeyde askeri makamları tutuklamakla, televizyonu ele geçirmekle hükümeti devirmeye ve Erdoğan’ın geri dönüşünü engellemeyi planlanmıştır (Aghahi, 2016). Bu yorumda darbe girişiminin bir senaryo olmadığı ve gerçek bir darbe teşebbüsü olduğu öne çıkarılmıştır.

² Türkiye Uzmanı Mir Mahmut Musevi.

³ Öğretim üyesi Ali Dini Türkemani.

Amir Ahmadiyan⁴, İtimat gazetesine verdiği röportajda “Türkiye’de başarısız darbe, varsayımlar ve gerçekler” başlığı altında olayı değerlendirmiştir. Ahmadiyan’a göre Türkiye’deki başarısız darbe hakkında iki varsayım mevcuttur. Birincisi Erdoğan’a karşı olan itham bloğu, Erdoğan’ı komplo ile suçlamaktadır. Bu varsayımın göre darbe AKP tarafından meşruiyet krizini atlatmak için düzenlenen bir senaryodur. Dolayısıyla bu şekilde AKP yine de yandaşlarını heyecanla hükümeti savunmaya yönelik seferber etme peşindedir. Bu görüşü genellikle içeride muhalefet partileri savunmaktadırlar. Hâlbuki Batı’da hiçbir yorumcu bu varsayımdan bahsetmemiştir. Darbe girişimine yönelik diğer varsayım hükümetin ordu içinde katı muhalifleri tarafından, ordunun gücünün azalması neticesinde meydana gelmiştir. Bu varsayımda potansiyel bir dış düşman olan Fetullah Gülen hareketi de söz konusudur. Bu varsayımlar ışığında İran’da aceleci bir girişimle sanal dünyada dolaşan birinci varsayım da kuvvetli olmuştur. Bu kesime göre darbe Erdoğan’ın kendi işiydi. Gerekçesi ise orduyu tasfiye etmek için bunu yapmak zorundaydı. İran’da, son zamanlarda Türkiye’de gerçekleşen olayların hepsinden Erdoğan sorumlu tutulmaktadır. Fakat Erdoğan’la ilgili sanal dünyada dolaşan ithamlar bir süre sonra yalanlanmıştır. Örneğin İran’da, Türkiye’nin IŞİD’den petrol alıyor olması ve bunun kanıtlarını da Rusya’nın ortaya çıkardığı iddiası dolaşırdı. Fakat bu dolaşan laflar doğruysa neden uluslararası mahkemelerde yargılanmadı, sorusunu da cevapsız bırakmaktadır. Bu iddialardan bir diğeri Ankara Gar olayında Erdoğan’ın parmağının olduğu ifadesiydi. Bunu, Kürtleri bastırmak için yaptığı da neden gösterilmiştir. Bu ağır ithamlar kanıtlandığı takdirde Erdoğan’ın bir savaş canisi olarak çoktan yargılanması gerekirdi. Bu mantıkla Fransa Cumhurbaşkanı Oland da olağanüstü hal ilan etmek için Paris olaylarını kendisi düzenlemişti, kanısı doğar. Çünkü Türkiye Cumhurbaşkanı suçladığımız mantıkla Fransa hakkında da aynı görüşü sergilememiz gerekmektedir. Ahmadiyan’a göre birçokları Erdoğan ve partisinin 30 milyona yakın taraftarlarının olduğunu kabullenmek istememektedir. Bu husus son parlamento seçimlerinde de kanıtlanmıştır ve Erdoğan’ın karizmatik liderliği hala korunmaktadır. Erdoğan, milleti ve taraftarları için bir karizmatik liderdir. Çünkü darbe girişiminin gerçekleştiği gece bir cep telefonu aracılığıyla halkı caddelere sokaklara indirebildiyse demek ki bu böyledir (Ahmadiyan, 2016).

Avşar Süleymani, İran’ın Azerbaycan’daki eski büyükelçisi, “demokrasinin demokrasiye yardımı” başlığı altında darbeyle ilgili analiz yapmıştır. Süleymani’ye göre, darbenin türü ve sonuçlarına dikkat edildiği zaman şu argüman güçlenmektedir ki darbeciler aslında devlete karşı darbe girişimini zamanlama olarak başka bir zaman için planlamışlardı. Fakat bazı dış ve iç etkenlerden dolayı darbe planlanan zamandan önce gerçekleştirildi. Özellikle Türkiye’nin son zamanlarda sorunlarına yönelik izlediği barış süreci, siyasette ve ekonomide giden normalleşme, Türkiye güvenliğini iyileştirme yönündeydi. Bu konunun önemi Arap dünyasının şiddet ve gerginliğe başvurduğu ve iç savaş yaşadığı dönemde Adalet ve Kalkınma Partisi ve iktidarının popülerliğini arttırabilirdi. Süleymani’ye göre diğer husus, darbe girişiminin arkasında Pennsylvania’da bulunan Fetullah Gülen mi yoksa başka akımlar var mıdır, sorusu çok önem arz etmektedir. Fakat şimdilik devlet ve yandaşları tarafından bunun için tek bir cevap söz konusudur. O da bu darbenin arkasında Fetullah Gülen’in olduğu savıdır. Diğer husus eğer bu darbe, benzeri diğer darbeler gibi medya boşluğunda gerçekleşseydi kesinlikle sonuç Erdoğan’ın erken kazanmasından farklı bir şey olacaktı (Süleymani, 2016). Darbe sonrası Türkiye’nin İran’a karşı dış siyaseti doğal olarak iki ülkenin alt yapılarını güçlendirmek yönünde gelişecektir. Daha sonra ordu ve diğer önemli kurumlarda tasfiye eylemine gidilecektir. Erdoğan ordu yapısını daha düzenli ve kendiyile uyumlu bir hale getirecektir ve darbecilerin yerine güvenilir kişileri oturtacaktır. Bu olaylarda polis ve medyanın inisiyatifi, darbeyi çıkmaza sürüklemektir. Sonuç olarak Türkiye’de darbenin

⁴ Uluslararası ilişkiler öğretim üyesi Bahram Amir Ahmadiyan.

başarısızlığı “demokrasinin demokrasiye yardımı” olarak adlandırılabilir. Yani demokrasi partilerin, medyanın ve halkın desteğiyle zafere ulaştı. Bu başarı halkın daha etkin bir role sahip olduğunu net bir biçimde ortaya koydu ve bu süreçten sonra Erdoğan her zamankinden daha çok sorumluluk altına girecekti (Süleymani, 2016).⁵

Mezaheri'nin düşüncesine göre, bitakım şartlar ve etmenlerin gelişimi sonucunda ordu, Erdoğan iktidarını kendi ve Türkiye çıkarları doğrultusunda değiştirmeyi amaç edinmiştir. Türkiye anayasasına göre ordu resmi olarak “laik sistemin savunucusu” yetkisini elinde bulundurmaktadır. Erdoğan bu konunun farkında olarak ve Erbakan'ı deviren beyaz darbeyi dikkate alarak, 2002'de iktidara geldikten sonra ordu ile iyi ilişkiler içinde olma ve çatışmadan uzak bir diplomasi takip etmiştir. Fakat her geçen gün Erdoğan'ın resmi tavırlarının aksine AKP iktidara geldiği günden itibaren ordunun konumu Türkiye'de zayıflamıştır. Birçok ordu komutanları darbe girişimine hazırlanmak suçuyla yargılanmıştır. Erdoğan hükümeti 2007'de anayasa değişikliğiyle ilgili meclise bir öneri sundu. Fakat muhalefet bununla anlaşmayınca 2010'da diğer bir referanduma başvurdu ve istediklerini büyük ölçüde elde etti. Ayrıca Türk ordusunun iktidara karşı tavırlarına sebep, Erdoğan'ın laiklik ilkesine sadık kalmaması ve bu yolda üniversitelerde başörtü yasağının kaldırılması, Erdoğan'ın cumhurbaşkanlığı yetkilerini arttırmaya yönelik girişimleri gibi faaliyetler olmuştur. İslam dünyasında Türkiye'nin etkili güç olma çabası, Erdoğan'ın Suriye siyaseti ve bu ülkeye askeri müdahale etme gibi hususlar; Erdoğan ve partisi tarafından ordunun artık Türkiye çıkarlarına zarar verdiği sonucuna vararak muhalefetlerini bu şekilde ortaya koydular (Mezaheri, 2016).⁶

Mezaheri'ye göre, ordunun yanlış yaptığı yerlerden biri, Türkiye toplumuna hâkim siyasi ortam ve kamuoyu hakkındaki yanlış değerlendirmesiydi. Ordu bünyesinde bulunan muhalif kesim, Erdoğan iktidarının son zamanlarda karşı karşıya kaldığı sorunlar nedeniyle, Türkiye şehirlerinin güvensizliği, ülkede terör içeren faaliyetlerin artması ve bölgede uyguladığı yanlış politikalarından dolayı halkın Erdoğan ve partisine karşı olumlu tavır almayacak yönündeydi. Dolayısıyla darbe başladığı zaman halk ordunun yanında yer alacak, ülkeye istikrar ve güvenliği geri getirecek varsayımıyla girişimde bulunacaktı. Fakat bu öngörü ve beklenti tamamıyla yanlış sonuçlandı. Halk Erdoğan'ın yanında yer aldı ve artık ülkelerinde demokratik olmayan değişimlerin meydana gelmesine izin vermeyeceklerini ortaya koydular. Bu durumda Erdoğan eskisinden daha fazla özgüven kazanarak daha yüksek meşruiyete sahip olduğunu vurgulayacak, yasal yollarla orduyu temizleme ve muhalifleri bastırma gibi planlar bundan sonraki aşamalarda olası görülecektir (Mezaheri, 2016).⁷ Mezaheri'nin yorumunda ordunun yasa koyucu ve sivil irade üzerindeki sağladığı otorite, Türk siyasi hayatında çağdaş, demokratik ve çoğulcu bir yapının şekillenmesinin de önüne geçen en önemli etkenlerden biri olduğu istikametinde olmuştur.

Hukukçu avukat Salih Nikbakht, “Kontrollü darbe mi?” sorusuyla değerlendirme yorumunu başlatmıştır. Türkiye'de bir grup ordu mensuplarının devlet radyo televizyonunu ele geçirmesi, bildiri okuması ve onun ardından Erdoğan'ın halka sokağa inme çağrısı ve daha sonra darbenin dört saat içinde başarısız olması bir siyasi-askeri aksiyondan (hem de darbe gibi) daha fazla hâkim iktidarın ve bizzat Erdoğan'ın güçlenmesi ile sonuçlandı. Bu girişim planlanmış bir oyuna çok benzese de Erdoğan'ı modern Türkiye'de saltanat makamına yakınlaştırarak onun amaçlarını karşılayacak bir biçimde Türkiye anayasasını değiştirmeye götürecektir. Gözle görülen Erdoğan, hem Türkiye içinde hem de dışında özellikle ordu içinde çok düşman ve muhalif kitleyle karşı karşıyadır. Son on yıllık bir zaman diliminde

⁵ İran Gazetesi, sayı; 6262, 17 Temmuz. 2016.

⁶ İran Gazetesi, sayı; 6262, 17 Temmuz. 2016.

⁷ İran Gazetesi, sayı; 6262, 17 Temmuz. 2016.

Erdoğan, izlediği deneme yanılma yöntemiyle sürekli gücünü sağlamlaştırma hedefi peşinde çaba sarf etmiştir. Bu işi gerçekleştirmek için Türkiye halkının inancını kullanarak siyasal iktidarın tespiti yoluna başvurmuştur. Modern Türkiye’de Osmanlı Sultanizm sistemini diriltmeye çalışan Erdoğan ve yol arkadaşları, Türkiye’de Sultan makamını geri getirmek için Anayasayı değiştirmeyi de birinci derece hedefleri arasına koymuştur. 15 Temmuz olayları Erdoğan’ın isteklerine bir dönüm noktası olabilir. Erdoğan bu darbe girişiminde de her olay gibi Fetullah Gülen ve Kürtlerin ayağını ortaya çekti ve suçu bunlara yükledi (Nikbakht, 2016). Nikbakht’ın yorumunda başarısız darbe girişimi bir senaryo olarak görülmekte ve Erdoğan’ın bizzat bu olayda rolü olduğu yönünde olmuştur. İstenilen amaç ise Osmanlı sistemini geri getirmek ve sultanlık makamını ihya etmektir.

Dini Türkemani “Türk halkı yağmalamaya hayır dedi” başlığı altında bir değerlendirme yapmıştır. Aslında bu değerlendirme toplumsal katmanların bu türden olaylarda sergilediği davranışları dikkate almıştır. Bu doğrultuda dikkat çeken önemli konu darbe haberi halk tarafından duyulunca halkın mağazalara yiyecek içecek türünden ürünleri temin etmek için alışveriş merkezleri ve mağazalara akın etmemesidir. Her ne kadar darbe girişimi erken saatlerde başlasa da ve F-16’ların alçak mesafede uçuşları halkı korkutarak evlerine gönderme niyetinde olsa da, Türk lirasının yüzde beş değer kaybetmesi gelişmeleri asla insanların hayat akışını bozmadı ve ciddi ihtiyaçlarını karşılama yönünde bir girişimin olmadığı görüldü. Fakat sadece sınırlı biçimde, insanların bazı benzin istasyonları ve bankamatiklerin önünde kuyrukta beklediği fotoğrafı sanal ortamda paylaşıldı. Ama yine bu fotoğraflarda da halkın sabırlı bir şekilde davranmaları ve saldırgan davranışlardan uzak oldukları da dikkat çeken bir husustur. Türkemani’ye göre bu mesele belki diğer önemli olaylar ve haberlerin yanında sönük kalabilir. Lakin İran’da benzin, yağ, deterjan, şeker gibi diğer ürünlere zam yapıldığı durumunda halkın nasıl daha fazla bu ürünleri temin edip stoklamak için telaş ve ıstırap içinde olduğu şaşırtıcı bir konudur. Hâlbuki bu durumu daha ciddi bir olayla sınanan komşu ülke Türkiye ile kıyaslarsak, Türk halkı caddelere ve meydanlara akın etmeyi tercih ettiler. Çünkü darbenin başarılı olması durumunda ülke istikrarının bozulacağını da göz önünde bulundurma bilincine sahiplerdi. Tabi ki bu durumda yaşam ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çekecekleri de bilindik bir meseleydi. Tüm bunlara rağmen Türk halkı darbe ve sonuçlarının ne olacağına odaklanarak tek bir vücut kalıbında direndiler. Ülke menfaatleri kişisel çıkarların önüne geçti. Türkemani halkın bu davranışının nedenlerini Türkiye’nin ekonomik yönde gelişmişlik etmesiyle açıklamaya çalışmıştır. Ona göre Türkiye’de gayri safi milli hâsıla İran’ın iki katıdır. Türkiye ekonomik alt yapı gelişmişliği açısından İran’dan öndedir. Dolayısıyla çalışma standartları, ayrıca dünya pazarlarına üretim ve ihracat açısından, Avrupa Birliği şartlarına uyma açısından çok yol katetmiştir. Bu ekonomik başarıda turizmin de ciddi katkısı vardır. Türkiye, ekonomik olarak dünyanın yüksek standartlarıyla uyumlu olduğu için, halkın kanuna uyum sağlama ve norm dışı hareket etmemek gibi davranışlarını da etkilemiştir. Türkiye’de son yıllarda refah düzeyi yükseldi ve mutlak yoksulluk azalmaya başladı (Türkemani, 2016).

Shervin Taheri “Şov bitti Recep, isyan zamanı!” başlığı altında 15 Temmuz olaylarını analiz etmiştir. Taheri’ye göre başarısız darbe girişimi kesinlikle senaryo değildi. Eğer öyle olsaydı bir gecede tamamlanması mümkün olamazdı. Bu darbe girişimi aslında Recep Tayyip Erdoğan’ın son beş yılda kanlı IŞİD gösterisine yönelik bölgede Türk ordusunu oyalamanın sonucuydu. Çünkü Atatürk’ün en büyük mirası olan generallerin hükümete karşı düzenledikleri ardıl darbe olaylarının bir gün kendisinin de yakasını ele geçireceğinden korku duymaktaydı ve sonunda böyle de oldu. NATO’ya üye tek Müslüman ülkenin birinci siyasi makamı, ordunun Amerika’nın emrinde olması ve gayesinin siyasal hâkimiyeti değiştirmesi olduğunu gayet iyi kavramıştı. Dolayısıyla uygun olamayan bir tavırla Hilari Klinton dış işleri bakanlığı döneminde Beyaz Saray’a, yeni muhafazakârın Arap Baharı’na karşı planının gerçekleşmesine

yardımcı oldu. Bunu Ortadoğu'da Vahabi İslam adına ve bölge ülkelerinin zayıflaması amacıyla yürüttüğü tekfiri vekâlet savaşlarıyla yapmış oldu. Taheri'ye göre Erdoğan ve partisinin yeni Osmanlıcılık hareketiyle Türkiye'nin "laik- pan Türkist" yapıya sahip olan ordu organını Libya, Suriye, Irak ve hatta Mısır, Lübnan, Yemen, Nijerya ve Mali'ye müdahale etmekle orduyu oyaladı ve hatta bu süreçte Rusya ile karşı karşıya gelme tehlikesini de göze aldı. Fakat Erdoğan'ın çirkin gösterisinin bir gün sona ereceği başından beri belliydi. Taheri değerlendirmesinde Erdoğan'ı Yeni Osmanlı İmparatorluğu kurmak amacıyla da suçlamıştır ve yazılarında "Recep Paşa" unvanına da yer vermekten çekinmemiştir. Fakat bu darbe girişimi ve Atatürk havaalanında gerçekleşen bombalı saldırı ve benzeri terör girişimleri Erdoğan'ın kurduğu hayalin sona ermesinin bir sembolü olarak değerlendirmiştir. Erdoğan ilk başlarda IŞİD terör örgütünü desteklemiştir ve daha sonra IŞİD ve Türkiye arasında yaşanan olaylar yani IŞİD'in Türkiye'de canlı bomba terör eylemlerini gerçekleştirdiği için bıçağın kendi sapını kestiği ifadesi yerini bulmuştur. Bu iddiaya göre Erdoğan eksen kaydırmış, iç ve dış politikasında 180 derece bir değişim yaşamıştır. Örneğin mülteci akımı meselesinde AB ile müzakere, Tel Aviv ile ilişkilerin normalleşmesi, IŞİD'a olan desteği durdurmak, Rus uçağının düşürülmesi nedeniyle Rusya'dan özür dilemek, Rusya'yı Türkiye'nin en büyük ticari ortağı haline getirmek çabaları ve Suriye'ye gizli heyet göndererek Suriye- Türkiye arasındaki krize çözüm yolu aramak gibi girişimler, Ankara politikasının değişimine birer örnekleridir (Taheri, 2016).

15 Temmuz darbe girişiminin yapısal ve temel özelliklerinden biri darbeciler ve halkın karşı karşıya gelmesidir. Halk, Erdoğan tarafından uygulanan siyasetlerle muhalif olabilirler. Fakat bu mesele darbenin yanında yer alacakları anlamına gelmedi ve darbeye şiddetle karşı olduklarını ortaya koydular. Bu bağlamda olaya yaklaşım biçimi ve olay sonucunda ortaya çıkan değişimler çeşitli sosyal medyalarda darbeyi çürütmek yönünde etkili olmuştur. Şimdi, Türkiye'de gelecekte siyasetin ve hükümetin darbe şartlarına ve sonuçlarına tabi olup olmadığı sorusu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda da iki yaklaşım söz konusudur: Birinci yaklaşım, Türkiye cumhurbaşkanının konuşmaları dikkate alındığı zaman, orduda ciddi bir tasfiyeye gidilerek, muhalifler ve eleştirel pozisyonda yer alanlarla sert davranılması öngörülmektedir. İkinci bir yaklaşım, darbe girişiminin başarısız olması Erdoğan'ın öncesine göre gücü daha da sağlamlaştırma eğiliminde olacaktır ve Türkiye'de siyasal sistemin yapısında arzu edilen değişiklikler daha rahat bir zeminde yapılacaktır. Tüm bunlara rağmen başka bir görüş de hükümete karşı darbe girişimi, Erdoğan ve AKP'nin siyaset ve uygulamalarını ciddi eleştirilerle karşı karşıya bırakacaktır. Başka bir ifadeyle gerçi Erdoğan güç konusunda tekelliliğe doğru gidebilir, fakat şöyle bir gerçeklik var ki çeşitli toplumsal ve siyasal alanlarda memnuniyetsizliğin kapsamı genişlemiş ve artmıştır. Dikkat edilmesi gereken milliyetçiler, Kürtler ve diğer AKP muhalifleri tek yürek darbeye karşı direndiler, bu mesele Erdoğan'a destek ve onun siyasetlerini onaylamak anlamına gelmemelidir. Bu mesele demokrasinin zaferidir, Erdoğan ve partisinin değil (Kakai⁸, 2016).

Türkiye'de başarısız darbe haberlerinin yayılması, yeni bilgi aktarım araçlarının kullanılması ve sanal dünyanın darbenin başarısızlığındaki etkisi, etkili medya alanında bir başlangıçtır. Dolayısıyla dikkatli bir biçimde incelenmesi gereklidir. Henüz gece yarıya gelmemişti ki Telegram sayfaları Türkiye'de darbe haberiyle doldu. Sanal ortamda onlarca kanal, fotoğraf, görüntü ve yazılı metin biçiminde her saniye İstanbul ve Ankara'daki gelişmeleri kullanıcılara aktardılar. Bu görüntüler arasında en önemlisi Erdoğan'ın Skype yoluyla yandaşlarını sokağa çağırma haberi olmuştur. Bu açıdan Türkiye'deki başarısız darbe olayı, bilgi dünyasında yeni bir gücün doğması ve daha da önemlisi bu gücün halkı seferber etmede etkili bir araç olduğu gerçeğini ortaya koymuştur. Bu türden darbelerin

⁸ Siyamek, Kakai, Ortadoğu uzmanı.

geçmişine baktığımızda, darbeciler radyo ve televizyonu ele geçirdikleri zaman darbe sonuca ulaşmış olurdu. Özel bir bilgi aktarım türünün doğması radyo ve televizyonu etkili bir bilgilendirme aracı olmaktan çıkarmış veya önemini ciddi oranda olumsuz etkilemiştir (Nimet Ahadi, 2016).

Motaharniya⁹, 15 Temmuz darbe girişiminde medya demokrasisinin darbeyi yendiğini düşünmektedir. Ona göre darbe bir ülkenin iktidar mensupları arasındaki çatlaktan ve çatışmadan kaynaklanarak ülkenin hâkimiyet bütünlüğünün zafiyete uğraması demektir. Darbe olayları, iktidar politikacıları ile bir ülkenin silahlı kuvvetleri arasında önemli bir dizi ihtilaflar sonucu meydana gelir. Türkiye örneğinde ise Erdoğan darbecilere karşı zafer kazandı. Aslında Motaharniya'ya göre darbecilere karşı kazanılan zaferin asıl sahibi Türkiye halkıdır. Türk halkı sosyal ağ kullanarak kendi güçlerini bir medya demokrasisi kılıfında birleştirerek ortaya koydular. Motaharniya bu zaferi medya demokrasisi zaferi olarak nitelendirir. Darbe Türkiye devletini hedef göstermekten daha ziyade Erdoğan'ın kendisini hedef almıştır. Dolayısıyla darbe girişiminin başarısız olmasını Erdoğan'ın zaferi olarak görmek pek de yanlıtıcı olmaz (Motaharniya, 2016).

Türkiye uzmanı Ali Kalirad, sosyal ağların devletlere olumlu işlevi konusuna değinerek Türkiye'deki 15 Temmuz darbe girişimini önceki darbelere göre farklı kılan, sosyal ağların hızlı bir biçimde haberleri halka ulaştırması ve ayrıca halkın bunun farkında olarak hareket etmesi olmuştur (Ebtekar gazetesi, 2016).

Ortadoğu uzmanı Mohammad Montazeri de sosyal ağların ve internetin işlevine değinerek Erdoğan için zafer kaynağı olarak görmektedir. Montazeri'ye göre eğer böylesi bir darbe girişimi 10 ya da 15 sene önce Türkiye'de yaşansaydı, kesinlikle başarılı olurdu ve Erdoğan yenilirdi. Fakat şimdi şartlar çok değişmiştir. Darbeciler televizyon ve devletin yetkisinde olan birçok medyaya el koymalarına rağmen, Erdoğan sosyal ağ programı Skype'ın işlevini lehine kullandı, bu vesileyle halka mesajını duyurdu ve ülkeyi terk etmesine dair yanlısı haberleri yalanlayarak halkı caddelere indirip darbecilere karşı seferber etmeyi başardı (Ebtekar Gazetesi, 2016).

Siyamak Kakai darbe girişiminden sonra Erdoğan'ın darbe girişimi öncesi ve sonrasındaki izlediği iç ve dış politikanın istikametini sorgulamıştır. Acaba iç ve dış politika alanlarında Erdoğan'ın siyaseti değişecek mi? Eğer değişecekse daha mı katı veya daha ılımlı ve hatalarını gözden geçirerek yola devam edecek şekilde mi olacaktır? Kakai bu meseleyle ilgili iki yaklaşımdan bahseder: Birincisi bazı görüşler darbe teşebbüsünün devlet ve Erdoğan tarafından kontrol edilmesi, gelecekte Erdoğan'ın durumu ve tutumlarını güçlendireceği kanaatindedir. Dolayısıyla Erdoğan daha rahat bir moralle politikalarına devam edecektir. Orduyu temizlemeye kalkışacaktır. Darbe girişimi ona muhaliflerini ortadan kaldırmak için daha rahat bir fırsat sunacaktır. Diğer bazı gruplar ise darbenin başarısız olmasına rağmen henüz ordunun içinde memnuniyetsizliğin devam ettiği konusudur. Dolayısıyla geleceğe umutlanmak çok da rasyonel değildir. Belki bu türden korku ve endişe Erdoğan'ın geleceğe dair tutumlarını değiştirmeye ve daha da ılımlı bir politika izlemesine neden olabilir (Ebtekar, 2016).

Mehdi Motaharniya'ya göre (2016) Erdoğan iki şey yapma şansına sahiptir: Birincisi fırsat yakma ve diğeri fırsat yakalama. Fırsat yakmak yani darbecilere karşı elde edilen bu zafer dolayısıyla aceleci ve demokratik dışı eylemelere başvurmak, tüm muhaliflerini ortadan kaldırmak, basını sınırlamak, etnik ve ırkçı ayrımcılığı şiddetlendirmek gibi girişimlerdir. Çünkü bu yola başvurduğu takdirde elde edilen fırsatı yakmış olacaktır ve iktidarının meşruiyetini kaybedecektir. Fırsatı değerlendirmek konusuna gelince Erdoğan darbecileri ciddi bir biçimde yasal yollarla yargılamak, sivil

⁹ İletişim ve uluslararası sorunlar uzmanı Mehdi Motaharniya.

toplum kuruluşlarının ve medyanın özgürlüğü ve faaliyet alanlarını kısıtlamamak, Erdoğan'ı ve partisini önümüzdeki yıllarda daha da güçlü kılabilir.

Marzieh Jalili'ye göre yirmi dört saatten daha az bir zaman diliminde gerçekleşen güvensiz ve istikrarsız bir Türkiye, ülke rejimini gaflet uykusundan uyandırdı, kanaatindedir. Bu gaflet Türkiye'nin Amerika, İsrail ve Suudi Arabistan ile birlikte bölgede terör örgütlerini desteklemekle meydana gelmiştir. Son zamanlarda IŞİD'in bölgede bir tehdit haline gelmesiyle birlikte Erdoğan, Amerika ve İsrail'in bölgede bölücü politikalarına destekçi olmuştur. Jalili'ye göre IŞİD Musul'da 49 Türk diplomatı konsoloslukta rehin aldığı zaman Erdoğan "Müslüman, Müslüman kardeşine karşı zulüm etmez" ifadesini kullanarak resmen IŞİD ile kardeşlik ilan etmiştir. Sonuç itibarıyla Jalili, darbe girişimi olaylarını Türkiye'nin dış politikasıyla ilişkilendirmektedir. Ayrıca Amerika, İsrail ve Suudi Arabistan'la işbirliği içinde olmasını bölgeye tehdit olarak görmektedir. Bu yorum İran'ın dış politikasıyla aynı doğrultudadır. Çünkü zikredilen üçlü ülkeler İran'ın düşmanları olarak bilinen ülkelerdir (Ebtekar, 2016).

Başarısız darbeden sonraki günlerde Erdoğan'ın karşılaştığı en büyük sorun, Türkiye'nin içinde dayanışmanın yaratılması olabilir. Darbe girişiminin iç koşullarına dikkate alarak, halk ile ordu arasında büyük bir tutarlılık sağlanması gereklidir. Bir ülkede darbe yaşandığı zaman ülkede birlik ve düzenin bozulması kaçınılmazdır. Dolayısıyla Erdoğan darbe girişimi sonrası yapacağı en önemli adımlardan birisi bu düzensizliği onarmak olacaktır. Türkiye Cumhurbaşkanı Orta Doğu bölgesinde özellikle Suriye'de yaşadığı yenilgilerden dolayı büyük olasılıkla dış politikasını gözden geçirecektir ve iç meselelerle daha çok ilgilenme ihtiyacını duyacaktır. En önemli mesele ise Erdoğan'ın başkanlık sistemine geçmesi ve başbakanın yetkilerini kısıtlamak olacaktır. Dolayısıyla bu hususlar darbe girişimi sonrası Türkiye ve Erdoğan'ı karşı karşıya bırakacak sorunlardır (Karimi, 2016).

Bu darbenin birçok nedeni vardır. Darbe girişiminin gerçekleşmesi için önceden hazırlanmış zeminler de mevcuttu. Ordu farklı düşünüyordu, onlara göre askeri güç kullanarak Türkiye'yi 2000'li yıllara geri götürebileceklerdi. Fakat darbe girişimcilerinin planları yoktu ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Onlar hiçbir belirli plana sahip olmadan darbe girişiminde bulundular. Çünkü planlı bir girişim olsaydı bu kadar acemi ve kolay pes etmezlerdi. Diğer önemli bir husus, Erdoğan durumu değerlendirmeyi başardı ve halkı sahneye çekti. Halkın sahneye gelmesi darbenin başarısız anlamına gelmesiydi. Onlara göre halkı korkuyla eve göndermek kolay olacaktı. Üçüncü bir neden ise baştan darbe dönemi bitmiştir ve ordular artık öyle bir konumda yer almışlar ki Türkiye gibi ülkelerde darbe yapma imkânına sahip değildir. Türkiye Avrupa Birliğine katılmak için imzaladığı anlaşmalarda ordunun siyasete müdahale etmemesini açıkça belirtmiştir (Musevi, 2016). Türkiye'de darbenin başarısız olması bu ülkenin artık darbe dönemlerini arkada bıraktığı anlamına gelmektedir. Darbecilerin halka karşı yenilmesi Türkiye'de sivil toplumun oluştuğu anlamına gelmektedir ve halk ülkesinin siyasal gelişimi doğrultusunda her tür fedakârlık yapmaya hazır olduğunu kanıtladı (Maleki, 2016).

Lasjerdi'ye¹⁰ göre Türkiye'de yaşanan darbe girişimi çok şaşırtıcıydı. Darbeye neden olan en önemli faktör Erdoğan'ın ordu üzerindeki baskısıydı. Erdoğan son 10-12 yıl iktidarı döneminde orduya çok baskıcı yaklaşmıştı. Ordunun imajını değiştirmek ve son zamanlarda gözaltına alınma olayları orduyu büyük ölçüde kısıtlamıştır. İşte bu sıradan olaylar darbe girişiminin gerçekleşmesine zemin hazırlamıştır.

Bu darbenin nedeni, Türkiye'nin ciddi siyasi bölünmesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye'de Erdoğan döneminde toplum ikiye ayrılmıştır, toplumun büyük kısmı Erdoğan'ın destekçileridir ve diğer

¹⁰ Dr. Hasan Lasjerdi, Türkiye uzmanı, Came Cem Gazetesi, sayı; 4591, 17 Temmuz, 2016.

yarısı muhalif konumundadır. Bu bölünmeler Erdoğan'ın katı siyasetleri neticesinde daha da derinleşmiştir. Dolayısıyla Erdoğan'ın politikalarından doğan memnuniyetsizlik askeri, ekonomik ve diğer alanlarda da kendini göstermektedir. Bu süreç nasıl da darbe girişimine doğru ilerledi, işte bu ciddi bir meseledir. Yıllar sonra Türkiye'de darbe yapılması beklenilmeyen bir durumdu. Türkiye İstihbarat Teşkilatı ve geniş devlet aygıtının bu olayı ön görememesi cevaplanması gereken ciddi sorudur. İki nedenle bunu açıklamak mümkündür. Birincisi Erdoğan muhalifleri Türkiye'nin çeşitli bölümlerinde MİT'ten tutmuş polis ve diğer organlara kadar nüfuz etmişler. Bu muhalifler paralel devlet yapısı veya Kemalistlerden kalan güçler olabilir. Halaç Münferit'e göre İsrail gibi yabancı ülkelerin istihbarat teşkilatlarının da bu olaydan haberdar olması muhtemeldir. Haberleri olduğu halde işbirliği yapmadıklarının nedeni ise Erdoğan'a gözdağı vermektir fakat tüm bunlar kimsenin kestirmedeği ve düşünmediği bir darbe girişimiyle sonuçlandı ve bunun sonuçları Türkiye'de toplumsal bölünmelere neden oldu. Dolayısıyla Erdoğan'ın bu olaydan ders çıkarması lazımdır. Darbe girişimi esnasında görünen bu olay Türkiye'de milli düzene neden oldu ve halk tek bir şey darbeye hayır safında yer aldılar (Halaç Münferit, 2016).

15 Temmuz ve İran Basını

Bu darbe girişimi, geçen yüzyılda birçok başarılı darbeye tanıklık eden ülke için biraz sahte algılandı. Fakat eğer gerçekten bir darbe söz konusu ise ve darbe karşıtları daha güçlü ve daha hızlı işlemişse Erdoğan ve yandaşları için bir daha böyle şansın onlara nasip olması olanaksızdır. Bu hususla ilgili cevaplanması gereken önemli sorular vardır. Acaba NATO müttefiki bir ülkede, yüksek hassasiyet, alınan güvenlik önlemleri ve istihbarat karşıtı tedbirlerle olayın bu kolaylıkla oluşması ve yapılması nasıl olabilir? İşin gerçeği ne olursa olsun birkaç hususta çok az kuşkuyla analiz yapmak mümkündür: Birincisi işin bu aşamasına kadar Türkiye ordusunun, Erdoğan ve yandaşlarının iç siyaset ve bölgesel performansından memnun olmadıkları ortaya çıktı. Hatta onunla karşı durmak için büyük darbe riskini de göze aldı. Daha önemli bir konu ise darbenin yenilgiye uğradığı takdirde bile darbe karşıtı müdürlerinde itiraf ettiği "kırılgan durum" hala geçerliliğini korumaktadır ve onlar bu konudaki kaygılarını gizli tutmuyorlardır (Cumhuriyet İslami, 2016).

Diğer bir hayati konu ordu ve Türkiye kamuoyunun bir kısmının memnuniyetsizliği darbe bastırılınca çözülmeyecektir. Erdoğan ve Yıldırım'ın açıklamaları onların durumun ne kadar kırılgan olduğu hakkında kaygılarının boyutunu belli etmektedir. Bundan böyle Erdoğan ve ortakları, daha önce olduğu gibi ordunun baskısını suiistimal etme, Kürtleri bastırma ve Suriye ve Irak'a karşı özellikle bu ülkelerin Kürt bölgelerinde baskıcı ve agresif operasyonlar yürütecek ya da en azından bir süre bu politikaları tekrar gözden geçirmek zorunda kalacaklar. Doğal olarak, Türkiye'nin son zamanlarda gerçekleştirdiği darbeye, değerlendirilen her görüşe bakarak, Türkiye'nin askeri - siyasi yapısında bir tür iltihap, huzursuzluk ve istikrarsızlığın varlığı ortaya çıkmakta olup bu da, Erdoğan'ın iç ve dış çevresiyle karşı karşıya kalmasına ve yenilmesine neden olabilmektedir. Kürtlerle çatışma, IŞİD ve diğer terörist grupları destekleme konusunda yenilmesi, Suriye ve Irak'taki silah ve petrol kaçakçılığı skandalı, Rusya olayı ile ilgili Amerika ve NATO ile çatışma, ülke içi siyaset sahnesinde tek başlılığından doğan huzursuzluk ve yeni Osmanlılık siyaseti Erdoğan'ı ülkede ve dışarıda karanlık bir ortamla karşılaştırmıştır. Erdoğan kalemleri kırmakla ve medyaya egemenliğini sağlamaya çabalamakla iç muhaliflerini yalnızlaştırmaya gayret etmiştir. Fakat henüz ciddi yenilgiler karşısında kendini yalnız hissetmektedir. Bu ifadelerin hepsi Türkiye'de gerçek bir darbe girişimi yaşandığı olasılığıyla doğrudur aksi durumda geçerliliği yoktur (Cumhuriyet İslami, 2016).

Darbe girişimine yönelik farklı analizler ortada dolaşmaktadır. Bazı görüşe göre, Amerika hükümeti tamamen devirme niyetinde olmayarak Erdoğan'ı ikaz etmek için bu işin arkasındaydı. Başka bir deyişle uyarı niteliği taşımaktaydı. Bu yorumu bir yere kadar doğru görmek mümkündür. Çünkü Erdoğan Suriye ile krizleri atlatmak için bir heyet göndermiştir. Bununla birlikte Suriye'ye heyet gönderilirken IŞİD ve diğer terör örgütlerini kontrol etme ve faaliyetlerini sınırlama gibi bir girişim Türk tarafından gerçekleştirilmemişti. İkinci bir varsayım ise, Türk Silahlı Kuvvetleri Erdoğan'ın terörist örgütlere karşı aşırı desteklerinden dolayı rahatsız olmuştur. Dolayısıyla Erdoğan ülkeyi aşırıcılığa sevk ediyor algısı yaranmıştır. Türkiye'nin son zamanlarda girdiği kargaşa dönemi sadece toplumsal- siyasal zeminde değil aynı zamanda ekonomi alanını da ciddi bir şekilde etkilemiştir. Gıda ihracatı, ithalat ve turizm sektörü bu olaylardan olumsuz etkilenmiştir. Diğer bir taraftan Erdoğan'ın izlediği politikalar, Türkiye'nin bölge ülkeleri nezdinde de güvenilirliğini zedeleyecektir. Bu karışıklık ve belirsizlik Türkiye, Irak ve Suriye'de etkisini azaltacaktır. Ve kesinlikle bu durum Irak ve Suriye konusunda İran'ın yararına olacaktır. Dolayısıyla Erdoğan ileriki dönemlerde sınırlarda daha şiddetli girişimlerde bulunabilir, Türk milli ve nasyonalist duygularını güçlendirerek sonunda yapay bir birlik kurmaya başvurabilir (Armane Emrooz, 2016).

Türkiye'de yanlış bir değerlendirme neticesinde askeri komutanlar tarafından yapılan darbe girişimi, ayrıca ülkenin cumhurbaşkanının yanlış politikaları da bu askeri darbenin diğer bir dinamiğidir, halkın ve hükümet yanlılarının zamanında meydanlara ve caddelere akın etmeleri ve destekleriyle başarısız oldu. Her ne kadar Türkiye darbeler ülkesi olarak da bilinse, bu sefer askerlerin yeni cesaretleri bizzat cumhurbaşkanı "Recep Tayyip Erdoğan'ın" içeride ve dışarıda yanlış politikaları nedeniyle meydana gelmiştir. Darbecilerin halktan dışarı çıkmama ve evlerinde kalmaları çağrısını kimseyi dinlemeden sokağa indiler ve binlerce kişilik gruplar halinde darbecilere karşı nefret sloganları attılar. Bazı bölgelerde bununla yetinmediler ve tanklarına önüne yattılar. Önemli olan herkesin vatani için partisine, etniğine ve herhangi bir sosyal kimliğini dikkate almadan ellerinde tek şey taşıyorlardı o da Türk bayrağıydı (Keyhan, 2016).

Erdoğan sabaha karşı İstanbul havaalanına geldi ve darbenin başarısız olduğunu açıkladı. Birkaç saat sonra Erdoğan, darbeyi yapanların başında "Fetullah Gülen"in olduğunu vurguladı ve darbeden onu sorumlu tuttu. Fakat Gülen ve yandaşları bu iddiayı yalanladı. Türkiye'deki darbe girişimi uluslararası ortamda da kınandı, ilginç olan Amerika ve Rusya'nın gecikmeli olarak darbeye karşı tutumlarını açıklamalarıydı. Diğer önemli husus Suriye'de darbe haberini duyan halkın şenliği ve mutluluğu idi. Çünkü Suriye halkı Erdoğan'ın yanlış politikaları yüzünden çok yakınmışlardı. Ayrı ilginç bir husus bu darbe girişiminin hiçbir parti tarafından desteklenmemesi ve tersine tüm partiler darbeye şiddetle karşı çıkmışlardı. Medyalar 15 Temmuz darbe girişimi hakkında farklı çıkarımlarda bulunmuşlar; bazıları bu darbenin esas galibi Erdoğan'ın kendisi olduğu kanaatindedirler. Ve bu süreçten sonra daha güçlü olacak ordu ve diğer kurumlardaki önemli muhaliflerini temizlemeye gidecektir. Bu iddialardan yola çıkarak darbenin Erdoğan'ın bizzat kurduğu bir senaryo olduğu düşüncesini ileri sürmektedirler. Bu teoriye karşı olanlar ise Erdoğan'ın ileride bu girişimlerde bulunmayacağı kanısındadırlar (Keyhan, 2016).

Yine Keyhan Gazetesi Türkiye'de son zamanlar polis ve yargı kurumlarında tutuklanmalar ve gözaltına alınmalara değinerek, hükümet bu süreçten sonra orduda da böyle bir tasfiyeye girişeceği nedeniyle ordu daha erkenci davranarak darbe girişiminde bulundular. Toplamda Türkiye'de başarısız darbe girişiminden iki önemli sonuç veya kazanım elde edilebilir. Birincisi Erdoğan'ın iç ve dış politikada izlediği yoldan kaynaklanmaktadır. Bu politikalar Erdoğan'ın prestijini çok zedelemiştir. Fakat ordu

mensupları bu hususu dikkate alarak ve halkın Erdoğan'dan yüz çevireceği kanısında bulunarak yanılmışlar. Halkın darbeye karşı tutumu, darbe girişimcilerinin planlarını gerçekten çürüttü. Dolayısıyla darbeler ülkesi olan Türkiye'de halk, ilk defa darbeye karşı direndi ve başardı. Dolayısıyla artık politikacılar güçlü bir halk desteğini sağlayabildikleri zaman kritik dönemlerde tehditlere karşı daha başarılı olacaklarını anladılar. Bu söylentilerin aksine olan görüşler de vardır. Bazı uzmanlar Erdoğan hükümetinin son zamanlarda IŞİD aleyhine aldığı tutumu ve diğer Türk yetkililerinin Suriye cumhurbaşkanıyla barış dedikoduları, bunlara rağmen Ankara hükümetinin İran ve Rusya'ya yaklaşması gibi konular bu uzmanlara göre, Batı'yla yapısal bağları olan Türk silahlı kuvvetlerinin laik katmanları, bu eksen kaymasına tahammül edemedi ve darbe girişimine kalkıştılar (Keyhan, 2016).

Resalet Gazetesi'nde yer alan bir yoruma göre, darbe girişimi Türkiye'de görece huzur tablosunu bozmuştur. Yaşanılan bu huzursuzluğun ilk etkileri Türkiye'nin turizm sektörünü vuracaktır. Eğer bu tabloya son zamanlarda IŞİD tarafından gerçekleştirilen terör olayları da eklenirse, Türkiye yönetimi huzuru tekrar sağlamak için çok uğraşmalıdır. Türkiye Batı ile iyi ilişki sürdürmekte fakat Batı'da anti İslam akımları Türkiye'de huzurun ve istikrarın olmasını istemiyorlar. Bu gruplar Türkiye'de gücün çözümlenmesini bir amaç olarak takip ederler. Onlar hiçbir İslami ülkenin güçlü ve güven içinde olmasını istemezler. Halk caddelerde kendi varlığıyla darbeyi yendiler. Darbeciler tetik üstünde olan parmakların oy sandığına giden parmaklarda daha güçlü olduğu kanaatindeydiler. Onların ilk hataları da işte bu husustaydı. Darbe girişiminden sergilenen ilk görüntüler Ankara'da halkın darbeyi önlemek için her türlü mücadeleyi vermeye hazır olduklarını gösterdi. İşte halkın tankların önüne yattığı anda darbe yenilmiştir. İran İslam Cumhuriyeti de hiçbir İslami ülkede istikrarsızlık ve güvensizliği kaldıramaz. Komşu ülkede yaşanan istikrarsızlık kuşkusuz bölge huzurunu bozacaktır. Fakat Türk halkı doğru bir kararla tek safta yer aldı ve birlik sayesinde ciddi bir tehlikeyi yenmiş gözükmektedir (Resalet, 2016).

Sonuç ve Değerlendirme

Yukarıda görüldüğü üzere dünyanın birçok yerinden istisna olmayarak İran'da da Türkiye'de 15 Temmuz darbe girişimi hakkında çeşitli konular ileri sürülmüştür. Bu olayın arka planıyla ilgili olarak birinci yaklaşım Erdoğan tarafından ortaya atılmış olduğu bir plan olmasıdır. Bu iddiaya göre darbe girişimi Gülen ve cemaatine bağlıydı. Bunların demokrasinin sürecine karşı çıktıkları kanısındadır. Bu görüş Erdoğan'ın bizzat kendisi tarafından ortaya atılmış ve yaygınlaşmıştır. İkinci bir yaklaşım uzmanlar tarafından ortaya atılmıştır. Bu yaklaşıma göre darbe girişimi Erdoğan iktidarda olduğu süreçte orduya karşı uyguladığı politikalarının bir sonucudur. Bu yanlış politikalar sonucunda askeri kurumun yapısında ciddi memnuniyetsizlik ve bölünme meydana gelmiştir. Bu görüşlerin yanı sıra darbe girişimi birçok uzmanlara göre başarısız oldu çünkü artık Türkiye'de ve genelde dünyada darbe dönemi sona ermiştir ve artık darbeciler eskisi gibi çok şanslı değildiler. Fakat darbe dönemleri sona erdiği halde askerler henüz devlet ve siyaset alanında etkili oyuncu sayılmaktadır. AKP ve özellikle Erdoğan'ın bizzat son 14 yılda askerlere karşı çabalarına rağmen görülen şey ordunun hala hükümet ve cumhurbaşkanını soruna götürebilecek güce sahip olmasıdır. Dönüşümlerin akışı bu darbe girişiminin Türkiye'nin toplumsal ve siyasal değişimlerine etki edecek yöndedir. Tabii ki Erdoğan bu platformda kendi konumunu sağlamlaştırmak yönünde ideolojisi ve partisinin çıkarları etrafında gereken adımları atacaktır. Sonuç itibarıyla darbe girişimi hakkında farklı yorumlar ortada dolaşırken esas olarak iki mesele veya sorun dikkat çekmektedir. Darbe girişimi Erdoğan tarafından kontrol edilen bir senaryo mu yoksa Pennsylvania'da yaşayan din adamı Fetullah Gülen emrinde gerçekleşen bir olay mıdır? Böylesi sorular hala ortada dolaşırken belki henüz olayın üzerinden çok geçmemesi nedeniyle bu konuyu değerlendirmek biraz zor olabilir. 15 Temmuz darbe girişiminin altında yatan dinamikler ve güçleri

anlayabilmek için ileride çok önemli iki sorunun cevabına yanıt aramak şarttır: Birinci Erdoğan neden bir darbe senaryosuna ihtiyaç duymalıdır? İkincisi, darbecilerin bu girişimdeki nedenleri ve amaçları nedir?

Yukarıda çalışmanın ana metninden anlaşılan Türkiye’de ilerleyen demokrasi anlayışı ve kültürü 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasında etkin bir gücü olduğu görülmektedir. 15 Temmuz 2016 darbe girişimde sivil toplum kuruluşlarının darbeye karşı bir tavır alması darbenin etkisini kısıtlamıştır. Darbenin yenilgiye uğraması genellikle şu temalar üzerinden değerlendirilmiştir; ordu içinde bütünlüğün olmaması, Erdoğan’ın karizmatik bir lider pozisyonunda olması, halkın darbecilere karşı saf tutması, polisin darbeye karşı direnmesi, muhalif partilerin rolü ve medyanın etkisi.

Sonuç itibariyle Türkiye’de başarısız 15 Temmuz darbe girişiminin nedeni, arka planı ve dinamiklerini anlamak için en önemli faktörlerden biri devlet ve ordu arasındaki ilişkiyi doğru anlamaktır. Diğer taraftan Adalet ve Kalkınma Parti’sinin Gülen Cemaati ile ilişkisini anlamak aynı zamanda İslamcı ve Kemalist siyasi ve sivil gruplar arasındaki etkileşimi tanımlamak ve onların dış güçlerle olan bağlantıları anlamak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Gökhan, Ç. (2007). İran-Türkiye İlişkilerinin Tarihsel Kökleri. (çev: Asadullah Athari). Orta Doğu Çalışmaları dergisi, sayı 2.
- Mahdevi, A. (1994). Pehlevi Döneminde İran’ın Dış Siyaseti. Tahran: Alburuz yayınları.
- Yaghoobifar, H. (2013). Ortadoğu’da Türkiye Siyasetinin İncelenmesi, Dış siyaset dergisi, sene 27. Sayı 4.
- Güncel Türkçe sözlük, Erişim tarihi 2020/07/25. <https://sozluk.gov.tr/?q=darbe&aranan>.
- Büyükkara, A. M., & v.d. (2017). Gülen Yapılanması 15 Temmuz’a Giden Süreçte Fetö’nün Analizi ve Tavsiyeler (Cilt 3. Basım). İstanbul, s.15-16.
- Masoodnia, H. ve Alishahi, A. (2018). Toplumsal Ayrışma Kuramları Işığında Türkiye’de 15 Temmuz Darbe Girişimi, Devlet Araştırmaları Dergisi, yıl, 4, say; 16, ss. 175-210.
- Rostampoor, Saber ve diğ. (2018). Türkiye’de 2016 darbe Girişiminin Orduyu Zayıflatması ve İran’ın Güvenliğine Etkisi, Sosyal Bilimler dergisi, 2018 Yaz, Say; 44 ss. 5-24.
- Aydin, C. ve diğerleri. Atatürk Dönemi Türk İran İlişkileri. Mevcut In: http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/aydin_can_ataturk_donemi_t_urk_iran_iliskileri.pdf. 2011. Erişim tarihi: 07/06/2017.
- Hanter, Ş. <http://www.ilna.ir>. Erişim tarihi: 28/05/2018.
- Gholami, F. (2017). İran-Türk İlişkileri, <http://jamejamonline.ir/online>. Erişim tarihi: 24/10/2017.
- Şirmohammadi, T. Türkiye’de Başarısız Darbe Girişimi ve İran İlişkilerine Etkisi, <http://www.dw.com/fa-ir>. Erşim tarihi: 06/12/2017.
- <https://www.radiozamanah.com/290264/>,erişim Erişim tarihi: 28/05/2018.

Yüksek Tirajlı Gazeteler Kaynakçası

- İran Gazetesi, sayı; 6262, 17 Temmuz, 2016.
- Cumhuriy-e İslami, sayı; 49652, 17 Temmuz, 2016.
- Şark Gazetesi, sayı; 2632, 17 Temmuz 2016.
- Vatan-e Emrooz gazetesi, sayı; 193217 Temmuz, 2016.
- Ebtekar gazetesi, sayı 3477; 17 Temmuz 2016.

İtimat Gazetesi, sayı, 3576; 17 Temmuz, 2016.

Keyham gazetesi, sayı 21392; 17 Temmuz, 2016.

Armane Emrooz gazetesi, sayı; 3087, 17 Temmuz 2016.

Came Cem gazetesi, sayı 4591; 17 Temmuz, 2016.

Resalet Gazetesi, sayı; 9418, 17 Temmuz, 2016